

41. ชื่อเรื่อง การศึกษาดำแหน่งที่ตั้งเมืองโบราณปัตตานีจากภาพถ่ายทางอากาศและ การสำรวจทางธรณีสัณฐาน

ผู้แต่ง ครองชัย หัตถา

สถานที่พิมพ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
ปี พ.ศ. 2525

ชนิดเอกสาร บทความ

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเมืองโบราณปัตตานี ถึงแม้ว่าจะได้รับความสนใจจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานหรือเคยทำงานในจังหวัดภาคใต้ รวมถึงผู้สนใจที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นเวลานาน แต่มีข้อจำกัดในการศึกษาอยู่มาก โดยเฉพาะในด้านข้อมูลและวิธีการศึกษาค้นคว้า ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากตำนาน คำบอกเล่า จดหมายเหตุ ข้อเขียนของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ รวมถึงการตรวจสอบหลักฐานบางอย่าง เช่น กำแพงเมือง คูเมืองโบราณ ซากโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น และเป็นที่ทราบกันในบรรดาผู้ที่ศึกษาค้นคว้าทั้งหลายว่า ในด้านการตีความและการลงความเห็นนั้น ยังมีความแตกต่างกันอยู่มาก โดยเฉพาะเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของเมืองปัตตานีโบราณ แต่สิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก็คือ จากหลักฐานต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เชื่อว่าเมืองโบราณบริเวณจังหวัดภาคใต้ในเขตจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส นั้นมีจริง การศึกษาค้นคว้าที่ควรมุ่งกระทำในระยะต่อไปจึงน่าจะได้แก่ การหาตำแหน่งที่ตั้งเมืองโบราณในพื้นที่จริงตามที่ปรากฏในหลักฐานต่างๆ เหล่านั้นไม่จำเพาะเมืองใดเมืองหนึ่งเท่านั้น แต่ควรศึกษาทุกเมืองที่ปรากฏหลักฐานแล้วจึงตีความและลงความเห็นตามหลักฐานที่ตรวจพบและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองดังกล่าวจากหลักฐานและสภาพแวดล้อมทุกอย่างที่จะศึกษาได้ ในขั้นตอนนี้ จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นลักษณะการกระจาย ตำแหน่งที่ตั้ง ทิศทางและระยะทาง รวมถึงข้อมูลสภาพแวดล้อมในบริเวณนั้นๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการสำรวจทางธรณีสัณฐานวิทยาร่วมกับการตีความจากหลักฐานอื่นๆ ด้วย จากการศึกษาเบื้องต้นของผู้เขียน เชื่อว่าเมืองโบราณในภูมิภาคนี้น่าจะมีหลายเมือง แต่ละเมืองวิวัฒนาการขึ้นมาในช่วงเวลาต่างๆ กัน การเจริญเติบโตและการเสื่อมสลายของเมืองต่างๆ นอกจากจะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเมืองนั้นๆ ในการตอบสนองความต้องการของชุมชนได้มากน้อยเพียงใดแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางธรณีสัณฐานของพื้นที่นั้นๆ ด้วย โดยเฉพาะการถอยร่นของทะเลห่างออกไปจากฝั่งทะเลเดิม ซึ่งได้พัฒนาต่อเนื่องมากระทั่งถึงปัจจุบันนี้ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งที่ตั้งของเมืองอย่างแน่นอน หากได้มีการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางธรณีสัณฐานของฝั่งทะเลและแหล่งน้ำชายฝั่งในบริเวณนี้อย่างละเอียดจะช่วยคลี่คลายปัญหาในการค้นหาตำแหน่งที่ตั้งและการพัฒนาการของเมืองโบราณในภูมิภาคนี้ลงได้มากที่สุดทีเดียว มีข้อน่าสังเกตหลายประการว่าพัฒนาการของเมืองโบราณในภูมิภาคจังหวัดภาคใต้มีความสัมพันธ์กับฝั่งทะเลและแหล่งน้ำชายฝั่งมานับพันปี ผู้เขียนขอเสนอหลักฐานบางอย่างมากล่าวเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสภาพพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้นๆ อันจะนำไปสู่การค้นหาตำแหน่งที่ตั้งเมืองโบราณที่ถูกต้องตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น

ข้อสังเกตที่ 1 จากคำบอกเล่าและข้อเขียนของผู้รู้บางท่านกล่าวว่าเมืองปัตตานีเดิมตั้งอยู่ริมบึงใหญ่ ในท้องที่อำเภอมายอปัจจุบันนี้ (อาจจะเป็นบึงลูโปะยี่ไรก็ได้ เมื่อนานเข้าก็ตื้นเขินและแคบเข้า) เมืองปัตตานีตอนนั้นมีชื่อว่า สะคารา ทานี ต่อมาภายหลังเมืองถูกโยกย้ายไปตั้งในที่อื่นด้วยความจำเป็นต่างๆ ที่อาจมีได้ ชื่อเมืองก็เพี้ยนเสียงไปจากเดิม เสียสะคารา ทานี เป็น คอลอตานี (เสียง ร เรือ กลายเป็น ล ลิง) มีบางคราวเมืองบังเอิญไปตั้งขึ้นที่ปากน้ำหรือปากสบเมืองคอลอตานีก็เข้าใจไปว่า เมืองปากบางตานี แล้วในที่สุดเหลือแต่เมืองตานี คำว่า ทานี นั้นก็คือ ธานี (เมืองริมน้ำ) ซาคารา ทานี หรือสาครธานี คำว่า Segara ในภาษามลายูอาจมีนัยว่ามหาสมุทร ทะเล ทะเลสาบ หรือบึงใหญ่ก็ได้ เคยมีผู้แปล Segara masin ว่า ทะเลน้ำเค็ม ในภาษาไทยนั้นเมื่อพูดว่าทะเลแล้วก็เป็นที่แน่ใจว่าน้ำเค็มเสมอไป คำว่า Segara masin ในที่นี้หมายความว่าทะเลสาบน้ำเค็ม ตามปกติน้ำทะเลสาบนั่นจืด แต่ทะเลสาบแห่งนี้ก็กรณีพิเศษที่น้ำเค็ม นอกจากนี้ยังมีสถานที่ที่เกี่ยวข้องอีก 2 แห่ง ที่ช่วยชี้ให้เห็นถึงสภาพพื้นที่ในสมัยนั้นได้ดียิ่งขึ้น ได้แก่ เขาสะลินดงบายู และปะนาละ เขาสะลินดงบายู สะลินดง แปลว่า กำบัง บายู แปลว่า ลม พวกเดียวกับคำว่า วาโย รวมแล้วได้ความว่า เขากำบังลม ในสภาพปัจจุบันจะเห็นได้ว่า เขานั้นกำบังลมไม่ได้มากนัก จึงทำให้คิดเห็นว่าท้องที่บริเวณเขานั้นแต่เดิมเป็นทะเล เขานั้นเป็นเกาะ และคงเป็นทะเลลึกที่เรือเข้าจอดกำบังลมพายุได้ จึงได้ชื่อว่าเป็นกำบังลม เมื่อที่ดินผุดขึ้น น้ำทะเลถอยไปเกาะนั้นก็กลายเป็นเขาไป ปรากฏการณ์นี้คงเกิดขึ้นในช่วงเวลาไม่นานเกินไป ปะนาละ ตามรูปศัพท์แปลว่า ผู้ลากจูงหรือผู้ชักลาก เพื่อมลายูปัตตานีผู้หนึ่งกรุณาชี้แจงให้ฟังว่า หมายถึงผู้ชักลากอวนในทะเล เพราะอำเภอปะนาละอยู่ติดทะเล ในสมัยที่ถนนหนทางยังไม่มีสายน้ำเป็นทางจราจรที่สำคัญ พวกพ่อค้าบรรทุกสินค้าไปกับเรือน้อยแจวพายขึ้นทางต้นน้ำ ซึ่งทราบแน่ว่าเป็นหมู่บ้านของชาวบ้านป่า เมื่อน้ำตื้นก็ช่วยกันลากจูง และเป็นเรือน้อยของพวกเขาตนขึ้นไปหากเงินกำลัของพวกตนก็ไปจ้างวานชาวบ้านใกล้เคียงให้มาช่วยลากขึ้น บางคราวต้องการจะนำเรือสินค้าของพวกเขาตนจากสาขาหนึ่งของลำน้ำหนึ่งไปสู่สาขาลำน้ำอีกสายหนึ่ง ซึ่งไม่ห่างกันมากนัก ก็ใช้วิธีลากขึ้นกันไปบนบก หากตอนใดของลำน้ำมีพ่อค้าพาเรือสินค้าผ่านมาเรื่อยๆ พวกชาวบ้านก็พากันมารอรับจ้างลากขึ้นเป็นประจำ ถึงกับปลุกกระท่อมกัน พักอาศัยและนำวัวควายมาสำหรับช่วยลากจูงเรื่อนั้นอีกด้วย เกิดเป็นสถานียคอยรับจ้างลากจูง สถานีเช่นนี้มลายูเรียกว่า ปะนาละกัน ผู้ชักลากเช่นนั้นเรียก ปะนาละ หมู่บ้านพวกนั้นเรียกว่า กำบังปะนาละ พวกพ่อค้าที่นำสินค้าบรรทุกเรือน้อยของตนขึ้นเพื่อขายและซื้อ หรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าของชาวบ้านป่าเหล่านั้นมีจำนวนไม่น้อยทีเดียว มีการกระทำทั่วไปในท้องถิ่น ซึ่งมีสายน้ำลำคลองมากมาย รวมทั้งที่เป็นประตศมาเลเซียในบัดนี้

ข้อสังเกตที่ 2 เชื่อว่าเมืองโบราณปัตตานี กำเนิดและพัฒนาขึ้นในลุ่มน้ำปัตตานี จากชุมชนเล็กๆ ก่อตัวเป็นหย่อมๆ ตามที่ราบลุ่มนี้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดสายแม่น้ำแหล่งชุมชนได้ขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ และมีเมืองขนาดใหญ่เติบโตขึ้นบริเวณที่ราบปากแม่น้ำมีชื่อเรียกว่า “ลังกาสุกะ” กระทั่งปัจจุบันลังกาสุกะหรือเมืองปัตตานีโบราณนี้ ได้มีอพยพโยกย้ายมาแล้วไม่น้อยกว่า 4 ครั้ง ดังที่ปรากฏตามตำนานพื้นเมืองของชาวปัตตานี กล่าวถึงการโยกย้ายเมืองปัตตานีโบราณ

ข้อสังเกตที่ 3 พิจารณาจากเอกสารหลักฐานที่กล่าวถึงเมืองลังกาสุกะที่เก่าแก่ที่สุด เป็นจดหมายเหตุจีนชื่อเหลียง ชู ซึ่งเขียนขึ้นในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 13 ได้เรียกชื่อเมืองลังกาสุกะว่า ลัง ยา สั้นๆ หรือ ลัง ยา ชิว ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 14 ชื่อเดียวกันนี้ก็ปรากฏในหนังสือ ตุงเตียน ได้ปรากฏต่อมาอีกเรื่อยๆ ใน ไต ปิง หงวน ยื่อ ซี เมื่อ พ.ศ. 1514-1526 ชื่อเมืองลังกาสุกะในนาม ลัง ยา หรือ ลัง ยา ชิว ที่จีนยุคแรกๆ เรียกนั้นยังมาปรากฏครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 1826 อีกทั้งได้กำหนดแหล่งสถานที่ตั้งของเมืองลังกาสุกะไว้ว่าอยู่ห่างจากเมืองท่ากวางตุ้งของจีนไปทางทะเลจีนใต้ประมาณ 24,000 ลี้